

Grzegorz Jawor

Sesja naukowa "Dzieje Urzędowa i ziemi urzędowskiej" (11 maja 1985)

Rocznik Lubelski 27-28, 315-318

1985-1986

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Szeroka dyskusja, jaka rozwinęła się po wysłuchaniu referatów, w sposób istotny przyczyniła się do uzupełnienia i wzbogacenia ich treści. Sesja niewątpliwie spełniła oczekiwania organizatorów. Warto zaznaczyć, że materiały z niej zostaną opublikowane w postaci specjalnego wydawnictwa przygotowywanego pod redakcją dr. Emila Horocha.

Leszek Piątkowski

SESJA NAUKOWA „DZIEJE URZĘDOWA I ZIEMI URZĘDOWSKIEJ”
(11 MAJA 1985)

W dniu 11 maja 1985 r. w Urzędowie odbyła się sesja naukowa, której tematem były dzieje tego miasta i jego okolic od czasów prahistorycznych do współczesnych. Sesja została zorganizowana staraniem: Towarzystwa Ziemi Urzędowskiej, Komitetu Obchodów 580-lecia Urzędowa i Wojewódzkiej Rady Towarzystw Regionalnych w Lublinie, od strony naukowej — Instytutu Historii UMCS. Zgromadziła ona licznych uczestników, a zwłaszcza członków Towarzystwa Ziemi Urzędowskiej przybyłych z terenu całego kraju oraz młodzież szkolną. W przedpołudniowej części obrad, której przewodniczył prof. dr hab. Zygmunt Mańkowski, wygłoszono sześć referatów.

Doc. dr Jan Gurba swoje wystąpienie poświęcił problematyce badań archeologicznych na tym obszarze, podkreślając zasługi miejscowych miłośników przeszłości w ujawnianiu i zabezpieczaniu zabytków archeologicznych. Jednym z nich był M. Pękalski, nauczyciel, który w okresie międzywojennym publikował prace o grodzisku w Leszczynie, skarbie bursztynowym z Basonii i wałach obronnych w Urzędowie. J. Zak, rolnik z Leszczyny, przekazał muzeum w Lublinie skarb monet Zygmunta III, narzędzia z epoki kamienia itd. Podobną działalność prowadzą obecnie K. Babisz, nauczyciel z Kępy, i K. Cieśllicki, współpracownik Pogotowia Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Badaniami na omawianym obszarze zajmuje się Muzeum Regionalne w Kraśniku. Zaawansowane są zwłaszcza badania powierzchniowe do zdjęcia archeologicznego Polski.

Dr Anna Sochacka w referacie „Osadnictwo i stosunki własnościowe na terenie pow. urzędowskiego w średniowieczu” scharakteryzowała warunki, w których rozwijały się wsie istniejące w tym okresie. Zwróciła uwagę na czynniki naturalne (gleby, zalesienie, ukształtowanie terenu), sytuację polityczną i układ szlaków komunikacyjnych, rzutujących na przebieg procesów osadniczych. Dużo miejsca autorka poświęciła strukturze własności osad celem ukazania inicjatorów zasiedlenia powiatu. W X—XIII w. inwestycje wiejskie były głównie dziełem książy, a zorganizowane przez nich wsie przechodziły stopniowo w ręce możnych i instytucji kościelnych.

Zainteresowanie tworzeniem nowych osad wzrasta w XIV—XV w., gdy obok władców również bogata szlachta pochodząca przeważnie z centralnej Małopolski rozbudowywała tu klucze swych dóbr. W końcu wieku XV typ własności szlacheckiej; wielowioskowej dominował na tym terenie.

W interesującym referacie „Początki i rozwój Urzędowa do XV w.” prof. dr Kazimierz Myśliński wskazał, iż genezy miasta należy szukać w drugiej połowie XIV w. Użycie terminu „civitas” w dokumencie Władysława Jagiełły, nadającym Urzędowowi prawo magdeburskie z 1405 r., pozwala domyślać się targowego cha-

rakteru osady w okresie wcześniejszym. Ponadto sfalszowany w końcu XIV w. dokument Kazimierza Wielkiego nadający Januszowi ze Stojanowic cła w Kraśniku wspomina o „karczmach zwanych Urzędów”. Ponieważ zaś karczmy lokowano zwykle przy drogach handlowych, targach itd. — więc użycie tych określeń potwierdza tezę o Urzędowie przedlokacyjnym jako o osadzie targowej. Czynnikiem, który leżał u podstaw jego znaczenia był rozwijający się od końca XIV w. szlak handlowy z Krakowa przez Sandomierz—Zawichost—Urzędów—Lublin do Wilna. Ponadto miasto pozostawało własnością królewską i to sprawiło, że w badanym okresie stało się centrum administracyjnym i sądowym południowej części ziemi lubelskiej. Do wzrostu jego znaczenia przyczyniły się częste przejazdy królów oraz zbieranie się tutaj sejmików szlacheckich ziemi lubelskiej.

Mgr Grzegorz Jawor przedstawił referat o społeczności Urzędowa w XV w. Miasto znajdowało się wówczas w okresie prosperity i lokowało się w czołówce ośrodków miejskich woj. lubelskiego. W drugiej połowie stulecia istniało tutaj 15 specjalności rzemieślniczych, przy czym najwięcej wzmianek źródłowych dotyczy suknienników. Było ono ośrodkiem rozległego rynku lokalnego, a miejscowi kupcy podejmowali wyprawy handlowe do Wielkopolski i na Śląsk. Widoczne są też powiązania urzędowian z mieszkańcami Lublina, Krakowa, Wilna i Proszowic. Funkcjonował tutaj szpital uposażony przez mieszczan oraz szkoła parafialna. Miernikiem jej pracy może być liczba osób pochodzących z tego miasta, zapisanych na Akademii Krakowskiej. W latach 1457—1500 studiowało ich tam 12, co lokuje miasto na drugim po Lublinie miejscu w obrębie ziemi lubelskiej. Pozostali studenci pochodzili z ponad 40 miejscowości, jednak żadna z nich nie mogła szczycić się więcej jak 5 żakami.

Dr Ryszard Szczygieł w referacie „Urbanizacja pow. urzędowskiego w XVI—XVIII w.” zwrócił uwagę na nieściśle dotychczas rozgraniczenie tego powiatu od lubelskiego i obliczył, że miał on powierzchnię 3621 km² (S. Wojciechowski ustalił ją na 1929 km²). Na tym obszarze w XV w. funkcjonowało 6 miast, a dalsze zagęszczenie sieci miejskiej nastąpiło w trzech okresach przypadających na lata 1506—1543, 1562—1642, 1688—1731. W czasach staropolskich podjęto tutaj w sumie 14 inicjatyw lokacyjnych, z których 2 (Pniów i Chocimów) nie zostały zrealizowane. Pozostałe ośrodki miały różny zasięg i znaczenie, przy czym do najważniejszych referent zaliczył Biłgoraj i Janów.

Dr Bożena Nowak w referacie „Urzędów w XVI—XVIII w.” wskazała, że w politycznych i gospodarczych dziejach miasta w badanym okresie można wyróżnić trzy etapy odpowiadające XVI, XVII i XVIII w. Pierwszy to okres rozkwitu zapoczątkowanego w wieku XV. Urzędów otrzymuje liczne przywileje królewskie, rozbudowuje się i wzbogaca o nowe urządzenia miejskie (ratusz i wały obronne). Liczył wówczas ponad 1000 mieszkańców. Funkcjonowała waga miejska, postrzygalnia sukna oraz liczne kramy kupieckie. W XVII w. miasto niszczą przechodzące lub stacjonujące tutaj wojska kozackie, polskie, litewskie i szwedzkie. Popada w kryzys, o którego rozmiarach świadczy fakt, iż w 1653 r. mieszkało tutaj 277 osób. Nie otrzymywało też nowych przywilejów. Tendencja upadku znaczenia Urzędowa widoczna jest również w następnym stuleciu. Mieszkańcy utrzymywali się wówczas z rolnictwa i nielicznego już rzemiosła. Sytuację pogarszał ucisk ze strony starostów oraz ciągłe kontrybucje na rzecz wojsk rosyjskich, konfederackich i austriackich.

W drugiej części obrad, której przewodniczył prof. K. Myśliński, przedstawiono referaty dotyczące historii miasta w okresie 1795—1944.

Dr Stanisław Wiśniewski w referacie „Dzieje Urzędowa w dobie powstań narodowych” wskazał, że po trzecim rozbiórce Polski w historii miasta rozpoczął się

nowy, pod każdym względem niepomysłny okres. Najbardziej dotkliwie było pozabawienie go w 1869 r. praw miejskich. Znacznemu zmniejszeniu uległa liczba domów: z 293 w 1827 r. do 235 w 1900. Przez wiele dziesięcioleci stan ludności pozostawał niezmienny, a jej wzrost nastąpił dopiero w II poł. XIX w. 1869 r. — 2263, 1902 — 3200). Osobliwością struktury narodowościowej miasteczka był niski odsetek ludności pochodzenia żydowskiego. Większość mieszkańców (3/4) utrzymywała się z rolnictwa, brak szerszych możliwości zbytu produkcji hamował rozwój rękodzieła. Ruch handlowy był minimalny (6 niewielkich jarmarków rocznie). Życie polityczne mogło rozwijać się tutaj jedynie w okresach walk zbrojnych (1794, 1809, 1830—1831, 1863—1864), jednak niektórzy przedstawiciele społeczności angażowali się do organizowanego w okresie międzypowstaniowym ruchu konspiracyjnego. Tak np. w 1833 r. władze carskie wykryły tutaj stowarzyszenie spiskowe mające powiązania z Lublinem i Lwowem. Aktywność polityczna urzędowian wzrosła na początku XX w. W roku 1903 włączyli się czynnie do walki przeciwko rusyfikacji szkoły. W latach 1905—1907 organizowano tu kilkakrotnie duże manifestacje patriotyczne, kolportowano nielegalne broszury. Wielu uczestników tych akcji poddano surowym represjom.

Dr Zbigniew Zaporowski przedstawił dzieje Urzędowa w latach 1918—1939. W tym okresie był on siedzibą gminy wiejskiej i liczył w 1921 r. 3563 osoby. W dalszym ciągu miał charakter osady rolniczej, bez przemysłu i rozwiniętego rzemiosła. Miasteczko straciło szansę rozwoju w momencie, gdy podjęto decyzję o lokalizacji fabryki (w ramach programu COP-u) bliżej Kraśnika niż Urzędowa. W omawianym okresie życie polityczne początkowo opierało się na dwu partiach politycznych: PSL „Wyzwolenie” (przywódca: Błażej Dzikowski) i endencji (Aleksander Goliński, ks. Wiktor Jezierski). W końcu lat dwudziestych ten układ zaczął się zmieniać. Do dużego znaczenia doszła sanacja i utworzony przez nią BBWR. Ruch endecki zaczął zanikać, a wielu miejscowych liderów politycznych przeszło do obozu rządowego.

Prof. Zygmunt Mańkowski przedstawił referat „Udział mieszkańców Urzędowa w walce o niepodległość w I i II wojnie światowej”. Autor wskazał, że angażowanie się urzędowian w wydarzenia z lat 1903—1906 wpłynęło na rozpowszechnienie się na tym terenie dążeń niepodległościowych. Duże znaczenie miała działalność wspomnianego już B. Dzikowskiego, który od 1903 r. był członkiem organizacji konspiracyjnej i kolportował nielegalną prasę. Takie poczynania zaowocowały po wybuchu wojny współpracą urzędowian z POW oraz dokonywaniem przez nich akcji dywersyjno-szpiewowskich na tyłach wojsk rosyjskich. Około 70 osób z tej miejscowości wstąpiło w szeregi legionów. W czasie II wojny światowej Urzędów przeszedł podobne do innych miejscowości tragiczne losy. Choć nie było tutaj masowych egzekucji, to miały one miejsce w okolicznych wsiach. Według niektórych wyliczeń w omawianym okresie śmierć z rąk okupanta poniosło 151 urzędowian. Tragiczne były losy miejscowych Żydów, skierowanych w 1942 r. do obozu zagłady w Bełżcu. Początki ruchu oporu sięgają przełomu 1939/1940 r. Powstały wówczas pierwsze komórki SZP i ZWZ. W późniejszym okresie kluczową rolę odegrała tutaj AK. Równocześnie przedwojenni ludowcy skupiali się w oddziałach SL „Roch” i BCh. Nasilenie akcji partyzanckich miało miejsce w 1944 r. w obliczu zbliżającego się frontu. Między innymi oddział AK po dowództwem „Małego” zaminował drogę Urzędów—Kraśnik oraz przejściowo opanował miasteczko. Referent zaapelował do świadków tamtych wydarzeń o relacje, zwracając uwagę, iż stan wiedzy historycznej na temat Urzędowa w okresie okupacji pozostawia wiele do życzenia. Apel ten spotkał się z żywą i przychylną reakcją ze strony zebranych na sali obrad uczestników ruchu oporu.

Całość problematyki poruszonej na sesji podsumował prof. Kazimierz Myśliński. Znaczącym uzupełnieniem obrad była zorganizowana przez mgr. Tadeusza Surdackiego wystawa dokumentów związanych z historią miasta.

Grzegorz Jawor

400 LAT NAROLA

W dniach 13 i 14 września 1985 r. odbyła się w Narolu sesja popularnonaukowa poświęcona 400-leciu otrzymania praw miejskich. Sesja, zorganizowana staraniem władz gminy oraz grona miejscowych regionalistów przy znacznym udziale pracowników Instytutu Historii UMCS w Lublinie, stanowiła fragment szerszego programu jubileuszowych obchodów. Obrady rozpoczął prof. dr hab. Jan Machnik (Krajków) referatem „Teren między Tanwią a Sołokiją w okresie średniowiecza”, w którym przedstawił dzieje regionu w świetle źródeł archeologicznych. Referat podsumowywał wyniki wieloletnich badań, a jego interesującym uzupełnieniem stały się wspomnienia autora z prac wykopaliskowych, barwnie charakteryzujące także miejscową społeczność z nieodległej, lecz bezpowrotnie minionej przeszłości. Z kolei dr Ryszard Szczygieł (Lublin) wygłosił referat „Lokacja Narola (Florianowa) na tle urbanizacji terenów między środkowym Bugiem a środkowym Sanem w XVI wieku”. Autor omówił bliżej powody inicjatywy Floriana Łaszczka Nieledeńskiego, zakwestionował przyjmowaną dotychczas datę lokacji miasta w 1585 r. i przekonująco uzasadnił jej przesunięcie na rok 1592. Dr Henryk Gmiterek (Lublin), mówiąc nt. „Narol w okresie Rzeczypospolitej szlacheckiej (1585—1772)”, przedstawił systematyczny wykład społeczno-gospodarczych dziejów miasta. Dokładniej omówił pierwsze kilkadziesiąt lat istnienia Narola — okres jego szczególnie pomyślnego rozwoju. Miasto pełniło wówczas rolę ważnego, chociaż lokalnego ośrodka wymiany i produkcji rzemieślniczej. Pierwszą część sesji zamknął komunikat mgr. Eugeniusza Janasa (Lublin) „Narol na mapie polskich dziejów wojskowych XVII wieku”. Dotyczył on przede wszystkim dwóch bitew stoczonych pod Narolem przez wojska polskie z Kozakami i Tatarami w 1648 i 1672 r.

Przegląd nowszych dziejów miasta rozpoczął mgr Bogusław Wachowicz (Lublin) referatem „Narol pod zaborem austriackim (1772—1918)”. Panorama stosunków społecznych, gospodarczych, narodowościowych w pełni uzasadniała tezę autora o stagnacji Narola — pogranicznego miasteczka na dalekich peryferiach monarchii habsburskiej. Narol utracił wówczas prawa miejskie. Następnie mgr Henryk Wolańczyk (Narol) przedstawił referat „Narol w okresie międzywojennym (1918—1939)”. Wykorzystanie źródeł oraz licznych wspomnień i relacji mieszkańców miasta pozwoliło autorowi uzyskać plastyczny obraz dziejów Narola. Mgr Henryk Dumin (Jelenia Góra) w referacie „Dwór a społeczność wiejska na przykładzie Narola” omówił kształtowanie się opinii o dworze i jego mieszkańcach w świadomości społecznej. Referat oparty przede wszystkim na materiałach wspomnieniowych dotyczył zwłaszcza okresu międzywojennego. Okupacyjnym epizodom z dziejów osady poświęcony był referat mgr. Stanisława Gajerskiego (Cieszanów) nt. „Narol w okresie II wojny światowej (1939—1945)”. Obrady sesji zakończyły się referatem doc. dr. Władysława Ważniewskiego (Warszawa) „Narolszczyzna w historii współczesnej”. Autor zajął się przede wszystkim omówieniem działalności konspiracyjnej w ostatnim okresie wojny oraz sytuacją społeczno-polityczną w pierwszych latach po wyzwoleniu.